امیدخدا، مریم؛ اباذری، زهرا؛ میرحسینی، زهره؛ حریری، نجلا (۱۳۹۹). بررسی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی متناسب فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی و ارائه مدلی برای آن.
پژوهش‌نامه کتابداری واطلاع‌رسانی، ۱۰ (۲)، ۲۷۰-۲۴۸.
DOI: 10.22067/infosci.2021.23835.0

بررسی مؤلفه های برنامه ریزی متناسب فعالیت های فرهنگی کتابخانه های عمومی و ارائه مدلی برای آن

مریم امیدخدا[1]، زهرا اباذری[2]، زهره میرحسینی[3]، نجلا حریری[4]

تاریخ دریافت:۱۳۹۷/۱۲/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۸/۱۰/۱۶ نوع مقاله :پژوهشی

چکیده

مقدمه: به‌کارگیری مدل برنامه‌ریزی، مدیران کتابخانه‌های عمومی را در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فعالیت‌های فرهنگی یاری خواهد کرد. مقاله با هدف بررسی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی متناسب با فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی ایران و ارائه مدلی برای آن نگاشته شده است.

روش‌شناسی: روش پژوهش حاضر پیمایشی و از نوع کاربردی و ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته می‌باشد. برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از آزمون تحلیل عاملی در نرم‌افزار اس.پی.اس.اس، جهت تحلیل اکتشافی و نرم‌افزار آموس جهت تحلیل عاملی تائیدی استفاده شده است. برای تحلیل عاملی داده‌ها از روش تحلیل مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس استفاده گردید.

یافته‌ها: تحلیل عاملی اکتشافی، ۲۵ گویه پرسشنامه را در ۳ عامل خلاصه نموده است. این سه عامل که در مجموع ۶۵٪ از کل تغییرپذیری گویه‌ها را تبیین می‌نمایند عبارتند از: عامل اول یعنی بررسی دقیق وضعیت بیرونی کتابخانه‌های عمومی و تجزیه‌وتحلیل و شناخت دقیق آنها، عامل دوم یعنی بررسی منابع موجود و وضعیت داخلی کتابخانه‌های عمومی، و عامل سوم زیرساخت: تعیین زیرساخت‌ها براساس نیازها و منابع موجود و تأیید عملیاتی شدن آن. سپس با استفاده از تحلیل عاملی تائیدی، مدل رتبه‌بندی با ضرایب استاندارد ساخته شد. براساس نتایج این تحلیل، مدل برازش شده نسبتاً مناسب بود.

نتیجه: ویژگی بارز و برجسته این مدل، جامعه‌محور بودن است. طبق این مدل قبل از برنامه‌ریزی توجه به پیشینه جمعیت و گروه‌های قومی کتابخانه، همچنین توجه به دیدگاه‌های فرهنگی، به همراه مشتری محوری یاری می‌نماید، تا برنامه‌ریزی کامل و

۱. دانشجوی دکتری، رشته علم اطلاعات و داتش شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، ketabdarhv@gmail.com
۲ . دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش شناسی دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، (نویسنده مسئول)، abazari391@yahoo.com
۳ . دانشیار، گروه علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران
۴ .استاد، گروه علم اطلاعات و دانش شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم تحقیقات

متناسب فرهنگی طراحی گردد. کتابخانه‌های عمومی ایران می‌توانند با بهره‌گیری از مؤلفه‌ها و عوامل این مدل در تصمیم‌گیری‌ها، فعالیت‌های فرهنگی را با اطمینان خاطر بیشتری برنامه‌ریزی نمایند.

کلیدواژه‌ها: برنامه‌ریزی، مؤلفه‌های برنامه‌ریزی، فعالیت‌های فرهنگی، مدل برنامه‌ریزی فرهنگی، کتابخانه‌های عمومی.

مقدمه

برنامه‌ریزی از وظایف بسیار مهم مدیران است و با سایر وظایف آنها نیز ارتباط دارد. اگر نگرش مبتنی بر برنامه‌ریزی به سازمان تسری یابد، نوعی تعهد به‌عمل بر مبنای تعقل و تفکر آینده‌نگر، و عزم راسخ بر استمرار آن، برایشان ایجاد می‌شود. به‌علاوه، تحقق اهداف سازمانی مستلزم برنامه‌ریزی است. در واقع نیاز به برنامه‌ریزی از این مسئله ناشی می‌شود که همه سازمان‌ها با فعالیت در محیطی پویا، مترصد آن‌اند که منابع محدود خود را برای رفع نیازهای متنوع و رو به افزایش خود صرف کنند. پویایی محیط و وجود تلاطم در آن، و عدم اطمینان ناشی از تغییرات محیطی، بر ضرورت انکارناپذیر برنامه‌ریزی می‌افزاید. سازمان‌ها و مؤسسات اداری امروز به حدی پیچیده شده‌اند که بدون اقدام به برنامه‌ریزی‌های دقیق، امکان ادامه حیات ندارند (رضائیان، ۱۳۹۳، ص ۲۰۱). با توجه به اهمیت و کاربرد ضروری برنامه‌ریزی در دهه‌های اخیر این موضوع با استقبال قابل توجه کتابخانه‌های عمومی دنیا قرار گرفته است. از طرفی کتابخانه‌های عمومی جهت رویارویی با تغییر و تحولات عصر دیجیتالی و دنیای الکترونیک و دهکده جهانی، نیازمند برنامه‌ریزی و به‌کارگیری مدل‌های آن است. به همین دلیل پژوهشگران کتابخانه‌های عمومی نیز دست به کار شده‌اند، در کتابی با عنوان «برنامه‌ریزی برای آینده کتابخانه‌ها»، در مورد دیدگاه و پیش‌بینی آنها درباره برنامه‌ریزی کتابخانه‌های قرن ۲۱ و آینده تا سال ۲۰۲۵، همچنین فرصت‌هایی که ممکن است برای کتابخانه‌ها پیش آید، بحث شده است (Kim & Frierson, 2014). از طرفی سیاست‌گذاران کتابخانه‌های عمومی نیز برای طراحی مدل‌های برنامه‌ریزی مناسب فعالیت‌های فرهنگی، کمیته‌های برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری تدارک دیده‌اند، تا به بررسی و کشف مدل‌های مناسب فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی بپردازند (The modernisation review of public libraries, 2010,10).

در همین راستا هیئت‌مدیره انجمن کتابداران آمریکا[1] در سال ۲۰۱۴ به‌منظور برنامه‌ریزی جامع و طراحی مدل مناسب، چارچوبی تهیه نمود. جهت توسعه و تمرکز روی این برنامه‌ریزی از مؤسساتی نظیر بنیاد

1. ALA Executive Board

گیتس[1] و کتابخانه‌های دانشگاهی[2]، همچنین مؤسسه کتابخانه‌های عمومی پی.ال. ای.[3] استفاده کرد. در این برنامه‌ریزی از مدل جامع برنامه‌ریزی دانشگاه ویسکانسین[4] استفاده نمود. البته مؤسسات یاد شده و انجمن کتابداران به این مدل جامع که براساس مدل منطقی[5] طراحی شده است، اصلاحات و اضافاتی نیز افزوده است که شامل مؤلفه‌های زیر می‌باشد: وضعیت[6]، دانش کوتاه‌مدت[7]، اقدامات کوتاه‌مدت[8]، شرایط بلندمدت[9] (Fiels, 2016). همچنین پت‌من و ویلیمنت[10] (۲۰۱۳) به‌منظور برنامه‌ریزی جهت توسعه کتابخانه-های عمومی محلی (جامعه‌محور) هشت کتابخانه عمومی انگلستان و کانادا را به‌صورت موردی مورد مطالعه قرار دادند. این پروژه از نوامبر سال ۲۰۰۵ تا آپریل ۲۰۰۸ در دو مرحله مورد بررسی قرار گرفت. در مرحله اول: هدف بررسی مسایل زیر بود: ۱- بررسی مدل‌های توسعه جامعه برای اتصال به کتابخانه با تعیین و مشخص نمودن آنچه جامعه از کتابخانه‌ها انتظار دارد و بررسی و تعیین دیدگاه‌های جامعه جهت طراحی برنامه‌ها و خدمات به بهترین نحو. ۲- انتقال کارکرد کتابخانه‌ها به جامعه و تهیه مدل‌های تجربی، ابزار و فلسفه اینکه بتوان جامعه را به کتابخانه سوق داد و مشوق آنها برای استفاده از خدمات کتابخانه. ۳- هر کتابخانه مدل خدماتی را براساس جامعه هدف خود انتخاب خواهد کرد. در این پژوهش، تهیه یک نقشه راه برای رسیدن به فعالیت‌ها و خدمات کتابخانه‌های جامعه‌محور مورد بررسی قرار گرفت. بعد از بررسی و مقایسه برنامه‌ریزی سنتی با برنامه‌ریزی جامعه‌محور و اتمام مرحله اول، به طراحی کتابخانه مدرن و شناسایی مؤلفه‌های مهم آن پرداختند. در مرحله دوم توسعه و اجرای یک تولیکت برای انتقال مدل‌های خدماتی و مهارت‌ها به همه کتابخانه‌های کانادا تا ۲۰۰۸ تمرکز روی مخاطبان، به طورکلی هر آنچه موجب جذب اعضای جدید و توسعه مؤثر مردم به کتابخانه با استفاده از ارزیابی نوگرایی کتابخانه عمومی[11] و به‌کارگیری مدل‌های طراحی و برنامه‌ریزی جدید جهت طراحی برنامه‌ها و خدمات جذاب برای جامعه در راستای

1. Gates Foundation
2. the Impact of Academic libraries
3. PLA (public library outcome measures)
4. University of Wisconsin Extension.
http://www.uwex.edu/ces/pdande/evaluation/evallogicmodelworksheets.html
5. The Logic Model (Taylor-Powell, 2002)
6. Situation
7. Short Term Knowledge
8. Medium Term Actions
9. Long Term Conditions
10. Pateman & Williment
11. Modernsisation Review of Public libraries

پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی آنها به کار گرفته شد به‌طوری که در سال ۲۰۰۸ کتابخانه‌ها دست به برنامه‌ریزی جامع برای فعالیت‌های ترویج خواندن[1] زدند (Pateman & Williment, 2013).

منظور از فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی ایران در این پژوهش، هر فعالیتی است که توسط کتابخانه جهت جذب تعداد بیشتری از مردم (جامعه غیرعضو) به کتابخانه گردیده و منجر به افزایش عضو و تشویق به خواندن گردد. در سال‌های اخیر نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، مأموریت جدیدی با عنوان «مدیریت مطالعه مردم» برای خود تعریف نموده است. در همین راستا در جهت افزایش سرانه مطالعه و این مدیریت مطالعه، فعالیت‌های فرهنگی متعددی از جمله برگزاری نشست‌های کتابخوانی، کانون‌های ادبی و جلسات نقد و بررسی، همچنین حلقه‌های مطالعاتی را ارائه می‌نماید. در واقع کتابخانه‌های عمومی ایران، فعالیت‌های فرهنگی متنوع و جذابی را در راستای ارتقاء شاخص عضویت (جذب عضو) و تشویق به خواندن، به‌منظور ترویج کتابخوانی و نهادینه کردن این امر به شکل یک عادت، اجرا می‌کنند تا موجبات افزایش سرانه مطالعه و کتابخوانی در بین مخاطبان را فراهم آورند. تنوع این فعالیت‌ها و برنامه‌ها سبب شده تا دست‌اندرکاران دچار سردرگمی شوند. با توجه به بودجه کم و نیروی انسانی محدود کتابخانه‌ها، انتخاب، طراحی و اجرای این فعالیت‌ها برای کتابخانه‌ها اهمیت پیدا می‌کنند. با در نظر گرفتن این مسائل اجرای این فعالیت‌ها قطعاً کار مشکلی است، اما چنانچه بتوان با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی این فعالیت‌ها را مدیریت بهینه نمود، می‌توان فعالیت ترویجی اثرگذار و جذاب‌تر با امکانات کمتر طراحی نمود، شاهد نتیجه و بازدهی بیشتری در امر ترویج کتابخوانی بود (صالحی امیری، ۱۳۹۰).

در واقع کتابخانه‌های عمومی دنیا در تلاشند تا با بهره‌گیری از راهبردهای برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی را به‌خوبی مدیریت نمایند. اما متأسفانه کشور ما فاقد چنین برنامه‌ریزی جامع برای فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی است. سیاست به‌کارگیری برنامه‌ریزی در کتابخانه‌ها قطعاً نیازمند مطالعه و بررسی است، که در این پژوهش سعی شده است، به آن پرداخته شود.

«از آنجا که برنامه‌ریزی، تعیین هدف‌های درست و سپس انتخاب مسیر، راه یا وسیله روش درست و مناسب برای تأمین هدف‌ها می‌باشد.» (مرادی، ۱۳۹۰). برنامه‌ریزی فرصتی برای جامعه به‌وجود می‌آورد که بتواند نقشه راه منحصر به فردی برای نیازها، علاقه‌ها و استراتژی‌ها ایجاد نمایند و به واسطه برنامه‌ریزی استراتژیک، دولت‌های محلی و گروه‌های هنری بتوانند با کار جمعی برای یکپارچگی و انسجام فرهنگ در اجتماع گام بردارند (حاجیانی، ۱۳۹۱). بنابراین شناسایی این نقشه راه منحصربه‌فرد و برنامه‌ریزی، نیازمند

1. Promoting-Reading

بررسی دقیق می‌باشد. به همین دلیل این پژوهش سعی در بررسی دقیق این اهم دارد.

«از طرفی فرآیند برنامه‌ریزی بر مبنای اصولی پابرجاست که ازجمله مهمترین آنها عبارتند از: جامعیت، پویایی، غیرمتمرکز و مشارکتی بودن، متعهدانه بودن، واقع‌بینی و توجه به خلاقیت و نوآوری‌ها.» (میرک‌زاده، اسدی و اکبری،۱۳۹۴، ص ۶۸). همان‌طور که ذکر شد برنامه‌ریزی فرایندی پویا و خلاقانه‌ست که هر سازمانی می‌تواند متناسب با نیازهای خود، مؤلفه‌های آن‌را شناسایی کرده و در جهت توسعه و پیشبرد آن‌را به کار گیرد. چنانچه مدیران و تصمیم‌گیران بدون مطالعه و نیازسنجی بخواهند فقط با استفاده از برنامه‌ریزی‌های موجود مثلاً برنامه‌ریزی راهبردی، برنامه یک سازمان را طراحی کنند، ممکن است با شکست مواجه شوند؛ چراکه لحاظ نشدن تناسب برنامه با هدف سازمانی، عدم تطابق و توجه به نیاز جامعه هدف و خواسته‌های ذینفعان سبب عدم موفقیت خواهد شد. بنابراین شناخت انواع برنامه‌ریزی و مؤلفه‌ها و کاربرد آنها بسیار ضروری است (صالحی‌امیری، ۱۳۹۰).

بنابراین یکی از دلایل عدم موفقیت فعالیت‌های فرهنگی همین عدم شناخت و به‌کارگیری برنامه‌ریزی مناسب کتابخانه‌های عمومی، از طرفی در نظر نگرفتن نیازهای کتابخانه‌ها و دیدگاه کتابداران باشد که با وجود برگزاری فعالیت‌های فرهنگی و مناسبتی متنوع و متعددی که توسط کتابخانه‌های عمومی برگزار و اجرا می‌گردد، متأسفانه ساعت مطالعه در کشورمان همچنان پایین است. همان‌طور که یاد شد برنامه‌ریزی فرایندی پویا و خلاقانه ست که هر سازمانی می‌تواند متناسب با نیازهای خود، مؤلفه‌های آن‌را شناسایی کرده و در جهت توسعه و پیشبرد آن‌را به کار گیرد. حالا مسأله اینجاست که چه مؤلفه‌هایی مورد نیاز و متناسب برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی ایران هستند و اینکه چه مدل معین و قابل قبولی برای برنامه‌ریزی فعالیت‌های کتابخانه‌ای مناسب است، جای بحث و بررسی دارد. بنابراین در این پژوهش سعی شده است با جستجوی جامع و کامل در منابع و بررسی انواع مدل‌های برنامه‌ریزی مناسب فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی و مؤلفه‌های استفاده شده در آنها، مدل مناسبی جهت برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی ارائه گردد. بعد از شناسایی مؤلفه‌ها و تهیه لیستی از آنها، در نهایت با استفاده از نظرخواهی از مسئولین کتابخانه‌های عمومی و کارکنان صاحب‌نظر این مقوله، مؤلفه‌های اولویت‌دار نهائی متناسب کتابخانه‌های عمومی در قالب مدلی به‌منظور طراحی فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی ارائه گردد.

پرسش‌های اساسی

۱) عامل‌های متناسب برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی از دیدگاه کتابداران و مسئولان کتابخانه‌های

عمومی چه می‌باشند؟

۲) مدل برنامه‌ریزی متناسب فعالیت‌های فرهنگی از دیدگاه کارکنان و مسئولان کتابخانه‌های عمومی چه می‌باشد؟

روش پژوهش

روش پژوهش حاضر پیمایشی و از نوع کاربردی است. جامعه این پژوهش شامل تمام کتابداران و مسئولین کتابخانه‌های عمومی ایران می‌باشد. جامعه کتابداران کتابخانه‌های عمومی که متشکل از ۶۳۳۶ نفر (دفتر برنامه‌ریزی نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، ۱۳۹۶) بود و براساس جدول کرجسی مورگان (خلعتبری، ۱۳۸۷، ص ۱۲۹) حجم نمونه ۳۵۷ نفر تعیین شد. به‌منظور حفظ پراکندگی نمونه‌ها از نمونه‌گیری خوشه‌ای استفاده شد، برای این منظور کشور ایران به پنج بخش شرق، غرب، مرکز، شمال و جنوب تقسیم شد. در جدول۱ نام استان‌ها و تعداد جامعه و نمونه کتابداران در هر یک از مناطق ارائه شده است.

جدول ۱. استان‌ها، جامعه و نمونه کتابداران

ردیف	منطقه	استان	جامعه	نمونه
۱	شرق	خراسان رضوی، خراسان جنوبی، سمنان	۵۸۵	۳۳
۲	غرب	ایلام، کردستان، کرمانشاه، لرستان، همدان، کهکیلویه و بویراحمد	۸۴۸	۴۸
۳	مرکزی	اصفهان، چهارمحال و بختیاری، قم، مرکزی، قزوین، یزد	۱۱۳۴	۶۴
۴	شمال	آذربایجان شرقی و غربی، اردبیل، البرز، تهران، خراسان شمالی، زنجان، گلستان، گیلان، مازندران	۲۳۲۰	۱۳۱
۵	جنوب	بوشهر، خوزستان، فارس، هرمزگان، کرمان، سیستان و بلوچستان	۱۴۴۹	۸۱
جمع کل			۶۳۳۶	۳۵۷

از آنجا که احتمال می‌رفت تعدادی از پاسخ‌دهندگان، پرسشنامه‌ها را تکمیل نکنند، تعداد ۴۰۰ پرسشنامه توزیع شد. از این تعداد ۳۷۵ پرسشنامه تکمیل و مورد تحلیل قرار گرفت. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه محقق ساخته‌ایست که براساس شناسایی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی، با استفاده از روش کتابخانه‌ای انجام شد. مبنای تهیه پرسشنامه، مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای سایر پژوهش‌ها در این زمینه موضوعی از جمله کتاب مدل‌های برنامه‌ریزی بوده است (برای مثال مرادی، ۱۳۹۰) بوده است که روایی محتوایی و پایایی آن نیز تأیید شده است. روایی یا اعتبار پرسشنامه با استفاده از نظر کارشناسان و متخصصان این حوزه مورد تأیید قرار گرفت.

جهت سنجش روایی پرسشنامه حاضر از روایی محتوی بهره گرفته شد. ابتدا در روش کیفی روایی محتوی، پرسشنامه در اختیار سه نفر از کارشناسان و متخصصان این حوزه قرار گرفت و از آنان خواسته شد

تا در مورد هریک از گویه‌های پرسشنامه و میزان تناسب آن با موضوع و اهداف پژوهش نقطه نظرات و دیدگاه‌های خود را بیان دارند؛ پس از گردآوری نظرات، اصلاحات نکات یادشده صورت گرفت. اما در روش کمی از دو ضریب نسبی روایی محتوی[1] (CVR) و شاخص روایی محتوی[2] (CVI) استفاده گردید. نتایج حاصله در مورد ۲۰ نفر از کتابداران و مسئولان کتابخانه‌های عمومی در این زمینه نشان داد که مقدار ضریب نسبی روایی محتوای ۲۵ گویه از ۳۲ گویه پرسشنامه در دامنه بین ۰/۸ تا ۱ قرارگرفته که از مقدار ضریب بحرانی ۰/۴۲ بالاتر بوده‌اند، با این وجود مقدار ضریب نسبی روایی محتوای ۷ گویه از مقدار ضریب بحرانی پایین‌تر به‌دست آمده و حذف گردیدند. بنابراین روایی محتوای ۲۵ گویه پرسشنامه مورد تأیید گرفتند. همچنین یافته‌ها بیانگر آن بودند که شاخص روایی محتوای گویه‌های پرسشنامه برابر ۱ می‌باشند که از مقدار استاندارد ۰/۷۹ بالاتر بوده، و لذا روایی محتوای هر ۲۵ گویه پرسشنامه نیز مورد تأیید گرفتند. به‌منظور مشخص نمودن پایایی پرسشنامه از ضریب آلفای کرونباخ بهره گرفته شد که نتایج به‌دست آمده با ۲۵ گویه در مورد ۲۰ کتابدار و مسئول کتابخانه‌های عمومی این امر حاکی از آن بود که مقدار ضریب آلفا برابر با ۰/۹۴۴ می‌باشد که ضریب بالایی محسوب می‌گردد.

سپس برای مشخص نمودن مؤلفه‌های متناسب به‌کارگیری در برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی از دیدگاه کتابداران و مسئولان این کتابخانه‌ها پرسشنامه تهیه شده بین آنها توزیع گردید. بعد از جمع‌آوری اطلاعات، برای تجزیه‌وتحلیل داده‌ها از آزمون تحلیل عاملی در نرم‌افزار اس.پی.اس.اس، جهت تحلیل اکتشافی و نرم‌افزار آموس جهت تحلیل عاملی تائیدی استفاده شده است. هدف اصلی این پژوهش، بررسی و تحلیل عاملی مؤلفه‌های برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی می‌باشد. این پژوهش بر حسب هدف، در رده تحقیقات کاربردی و از نظر روش انجام در رده تحقیقات توصیفی است. جهت دستیابی به اهداف، در تحلیل عاملی برای بررسی کفایت نمونه‌گیری از معیار KMO[3] استفاده شد. همچنین برای بررسی وجود الگوی همبستگی بین گویه‌های پرسشنامه و اطمینان از اینکه تحلیل عاملی قابل اجرا است، از آزمون کرویت بارتلت استفاده شد. این آزمون در مورد ماتریس همبستگی که پایه تحلیل عاملی است، بررسی می‌کند که آیا ماتریس همانی است (یعنی عناصر قطر اصلی برابر ۱ و عناصر خارج قطر اصلی برابر صفر است) یا خیر. در صورتی که ماتریس همبستگی بین گویه‌ها، یک ماتریس همانی باشد، یعنی بین گویه‌ها رابطه همبستگی وجود ندارد. در این حالت آزمون بارتلت معنی‌دار نشده و تحلیل عاملی برای داده‌ها مناسب نمی‌باشد.

1. Content Validity Ratio
2. Content Validity Index
3. Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequancy

اما در صورتی که بین گویه‌ها رابطه همبستگی وجود داشته باشد، ماتریس همانی نبوده و آزمون بارتلت معنی‌دار خواهد بود. در این شرایط می‌توان از تحلیل عاملی استفاده نمود. همچنین برای تحلیل عاملی داده‌ها از روش مؤلفه‌های اصلی با چرخش واریماکس استفاده گردید. برای تعیین تعداد عامل‌های اصلی از سه روش استفاده شد: الف) ارزش ویژه ب) نسبت واریانس تبیین شده توسط هر عامل و ج) نمودار ارزش‌های ویژه (سنگ‌ریزه) (Raykov & Marcoulides, 2008).

براساس نتایج تحلیل عاملی اکتشافی ۲۵ گویه پرسشنامه در ۳ عامل پنهان خلاصه گردید. جهت برنامه‌ریزی، فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی بود. پس از استخراج عامل‌ها در تحلیل اکتشافی، از تحلیل عاملی تائیدی برای تعیین میزان مناسبت تحلیل اکتشافی و همچنین عامل‌های پنهان استخراج شده از آن استفاده گردید. برای اجرای این تحلیل از نرم‌افزار آماری ایموس استفاده شد. این نرم‌افزار در حقیقت یک بسته افزودنی به نرم‌افزار اس. پی. اس. اس. است که به‌منظور اجرای تحلیل عاملی تائیدی، تحلیل مسیر و مدل‌سازی معادلات ساختاری کواریانس-محور تدوین شده است. با توجه به عدم برقراری شرط نرمالیتی چندمتغیره، از روش بوت-استرپ (خودگردان سازی) استفاده شد (قاسمی،۱۳۹۲).

یافته‌های پژوهش

وضعیت جامعه‌شناختی جامعه تحقیق

وضعیت سابقه کار و درجات تحصیلی نشان داد.

جدول ۲. فراوانی و درصد سابقه کار کتابداران موردمطالعه در کتابخانه‌های عمومی ایران

ویژگی‌های آماری / سابقه کار به سال	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر	درصدتراکمی
کمتر از ۵	۹۰	۲۴	۲۴/۱	۲۴/۱
۶ تا ۱۰	۸۰	۲۱/۳	۲۱/۴	۴۵/۵
۱۱ تا ۱۵	۷۲	۱۹/۲	۱۹/۳	۶۴/۷
۱۶ تا ۲۰	۶۳	۱۶/۸	۱۶/۸	۸۱/۶
۲۱ تا ۲۵	۵۵	۱۴/۷	۱۴/۷	۹۶/۳
۲۶ و بیشتر	۱۴	۳/۷	۳/۷	۱۰۰
بدون پاسخ	۱	۰/۳		
جمع کل	۳۷۵	۱۰۰	۱۰۰	

بنا بر نتایج به‌دست آمده از جدول ۲، از میان ۳۷۵ کتابدار مورد مطالعه در کتابخانه‌های عمومی ایران، در حدود ۲۴/۱ درصد (۹۰ نفر) با بیشترین آمار عنوان نموده بودند که کمتر از پنج سال سابقه کاردارند.

جدول ۳. فراوانی و درصد میزان تحصیلات کتابداران موردمطالعه در کتابخانه‌های عمومی ایران

ویژگی‌های آماری / میزان تحصیلات	فراوانی	درصد فراوانی	درصد معتبر	درصد تراکمی
فوق‌دیپلم	۱۷	۴/۵	۴/۵	۴/۵
لیسانس	۲۱۴	۵۷/۱	۵۷/۱	۶۱/۶
فوق‌لیسانس	۱۳۹	۳۷/۱	۳۷/۱	۹۸/۷
دکتری	۵	۱/۳	۱/۳	۱۰۰
جمع کل	۳۷۵	۱۰۰	۱۰۰	

نتایج به‌دست آمده از جدول ۳ بیانگر آن است که از میان ۳۷۵ کتابدار مورد مطالعه در کتابخانه‌های عمومی ایران، بیش از نیمی یعنی ۵۷/۱ درصد (۲۱۴ نفر) دارای مدرک لیسانس بوده‌اند.

تحلیل عاملی اکتشافی: پیش از انجام تحلیل عاملی جهت کسب اطمینان نسبت به کفایت نمونه‌برداری از معیار KMO و همچنین برای مشخص نمودن همانی نبودن ماتریس همبستگی که پایه تحلیل عاملی قرار می‌گیرد، نتایج آزمون کرویت بارتلت در جدول ۴ گزارش شده است.

جدول ۴. نتایج آزمون کفایت نمونه‌برداری و کرویت ماتریس همبستگی

آزمون‌ها	ویژگی‌های آماری	
KMO	کفایت نمونه‌گیری	۰/۹۴
آزمون کرویت بارتلت	مجذورکای تقریبی	۷۲۱۴/۵۵
	درجه آزادی	۳۰۰
	احتمال خطا	۰/۰۰۰

با توجه به اینکه اندازه کفایت نمونه‌گیری برابر ۰/۹۴ محاسبه گردیده و ارزش موجهی داشته و همچنین آزمون کرویت بارتلت نیز در سطح P<۰/۰۱ معنادار شده است، از این‌رو می‌توان نتیجه گرفت که تحلیل عاملی برای این مطالعه قابل اجرا می‌باشد.

پرسش اول پژوهش «عامل‌های متناسب برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی از دیدگاه کتابداران و مسئولان کتابخانه‌های عمومی چه می‌باشند؟» بود. داده‌های آماری را نشان می‌دهد: به‌منظور تعیین تعداد مناسب عامل استخراج شده از دو روش ارزش ویژه عامل‌های استخراج شده و همچنین نسبت واریانس تبیین شده توسط هر عامل استفاده شد. در جدول ۵ مشخصه‌های آماری «عامل‌های اولیه (قبل از چرخش)» شامل ارزش ویژه و درصد واریانس تبیین شده ارائه شده است.

جدول ۵. مشخصه‌های آماری عامل‌های اولیه با روش مؤلفه‌های اصلی

عامل	اشتراک	عامل	ارزش ویژه	درصد واریانس تبیین شده	درصد تجمعی واریانس تبیین شده
۱	۰/۶۴	۱	۱۱/۰۵	۴۴/۱۸	۴۴/۱۸
۲	۰/۷۵	۲	۴/۰۱	۱۶/۰۴	۶۰/۲۳
۳	۰/۷۱	۳	۱/۲۶	۵/۰۳	۶۵/۲۶
۴	۰/۶۱	۴	۰/۹۹	۳/۹۶	۶۹/۲۲
۵	۰/۴۸	۵	۰/۸	۳/۱۸	۷۲/۴
۶	۰/۵۷	۶	۰/۷۳	۲/۹۳	۷۵/۳۳
۷	۰/۵۵	۷	۰/۶۸	۲/۷	۷۸/۰۳
۸	۰/۷	۸	۰/۵۶	۲/۲۲	۸۰/۲۵
۹	۰/۶۵	۹	۰/۵۱	۲/۰۵	۸۲/۳
۱۰	۰/۷۵	۱۰	۰/۴۸	۱/۹۱	۸۴/۲۲
۱۱	۰/۶۵	۱۱	۰/۴۴	۱/۷۵	۸۵/۹۶
۱۲	۰/۷	۱۲	۰/۴	۱/۶۲	۸۷/۵۸
۱۳	۰/۵۶	۱۳	۰/۳۵	۱/۴	۸۸/۹۷
۱۴	۰/۷۷	۱۴	۰/۳۲	۱/۲۷	۹۰/۲۴
۱۵	۰/۷	۱۵	۰/۳۱	۱/۲۳	۹۱/۴۶
۱۶	۰/۷۴	۱۶	۰/۲۹	۱/۱۷	۹۲/۶۳
۱۷	۰/۷۶	۱۷	۰/۲۷	۱/۰۹	۹۳/۷۳
۱۸	۰/۶۵	۱۸	۰/۲۶	۱/۰۳	۹۴/۷۶
۱۹	۰/۶۱	۱۹	۰/۲۴	۰/۹۷	۹۵/۷۳
۲۰	۰/۷	۲۰	۰/۲۲	۰/۸۶	۹۶/۵۹
۲۱	۰/۶	۲۱	۰/۲۱	۰/۸۲	۹۷/۴۱
۲۲	۰/۷۴	۲۲	۰/۱۹	۰/۷۵	۹۸/۱۷

۲۳	۰/۵۳	۲۳	۰/۱۷	۰/۶۹	۹۸/۸۵
۲۴	۰/۷۳	۲۴	۰/۱۶	۰/۶۲	۹۹/۴۷
۲۵	۰/۴۹	۲۵	۰/۱۳	۰/۵۳	۱۰۰

همچنان که ملاحظه می‌گردد، با توجه به اینکه ماتریس عاملی چرخش نایافته و بارهای عاملی آن ساختاری با معنا به‌دست نمی‌دهند، از این‌رو عامل‌های استخراج شده بر پایه روش مؤلفه‌های اصلی و با استفاده از چرخش واریماکس به محورهای جدید منتقل گردید. در جدول ۶ مشخصه‌های نهایی سه عامل اصلی مقیاس ارائه شده است.

جدول ۶. مشخصه‌های نهایی آماری بر پایه پردازش سه عامل با ارزش ویژه بالاتر از یک

عوامل	ارزش ویژه	درصد واریانس تبیین شده	درصد تجمعی واریانس تبیین شده
عامل اول	۸/۷۲	۳۴/۸۸	۳۴/۸۸
عامل دوم	۵/۰۸	۲۰/۳۴	۵۵/۲۲
عامل سوم	۲/۵۱	۱۰/۰۴	۶۵/۲۶

همانگونه که نتایج حاصل از جدول ۶ نشان می‌دهد، عامل اول با ارزش ویژه ۸/۷۲ به‌تنهایی در حدود ۳۴/۸۸ درصد واریانس را تبیین می‌نماید. در مرتبه بعد، عامل دوم با ارزش ویژه ۵/۰۸ توانسته است در حدود ۲۰/۳۴ درصد واریانس را تبیین کند؛ و در نهایت نتایج بیانگر آن بود که هر سه عامل بر روی هم برابر با ۶۵/۲۶ درصد واریانس را تبیین می‌کنند.

در جدول ۷ بارهای عاملی، گویه‌های پرسشنامه بر ۳ عامل استخراج شده، ارائه می‌گردد.

جدول ۷. ماتریس بارهای عاملی گویه‌ها روی عامل‌های استخراج شده و دوران یافته به روش واریماکس

عوامل / گویه‌ها	عامل اول	عامل دوم	عامل سوم
۱			۰/۷۲
۲			۰/۷۷
۳			۰/۷۲
۴	۰/۷۲		
۵		۰/۵۲	
۶		۰/۶۸	
۷	۰/۶۲		
۸		۰/۸۲	

۹	۰/۷۸		
۱۰	۰/۸۶		
۱۱	۰/۷۹		
۱۲	۰/۸۱		
۱۳		۰/۶۳	
۱۴	۰/۸۶		
۱۵	۰/۷۸		
۱۶		۰/۸۶	
۱۷		۰/۸۵	
۱۸	۰/۷۹		
۱۹		۰/۷۸	
۲۰	۰/۸		
۲۱	۰/۶۴		
۲۲	۰/۸۳		
۲۳		۰/۶۳	
۲۴	۰/۸۲		
۲۵		۰/۴۴	

نتایج به‌دست آمده از ماتریس بارهای عاملی، عامل‌های چرخش یافته مقیاس مدل برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی حاکی از آن بود که:

۱) عامل اول دارای ۱۳ گویه با دامنه بار عاملی بین ۰/۶۲ تا ۰/۸۶ بوده است. ماهیت گویه‌های موجود در این عامل یعنی گویه‌های ۴، ۷، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۴، ۱۵، ۱۸، ۲۰، ۲۱، ۲۲ و ۲۴، معرف «بررسی دقیق وضعیت بیرونی و تجزیه‌وتحلیل و شناخت دقیق آنها» است.

۲) عامل دوم دارای ۹ گویه با دامنه بار عاملی بین ۰/۴۴ تا ۰/۸۶ بوده است. ماهیت گویه‌های موجود در این عامل یعنی گویه‌های ۵، ۶، ۸، ۱۳، ۱۶، ۱۷، ۱۹، ۲۳ و ۲۵، معرف «**بررسی** منابع موجود و وضعیت داخلی» است .

۳) عامل سوم دارای ۳ گویه با دامنه بار عاملی بین ۰/۷۲ تا ۰/۷۷ بوده است. ماهیت گویه‌های موجود در آن عامل یعنی گویه‌های ۱، ۲ و ۳، معرف «زیرساخت (اساسی) تعیین زیرساخت‌ها براساس نیازها و منابع موجود و تأیید عملیاتی شدن» است.

بنابراین عوامل سه‌گانه فوق را می‌توان به ترتیب ۱. بررسی دقیق وضعیت بیرونی و تجزیه‌وتحلیل و

شناخت دقیق آنها ۲. بررسی منابع موجود و وضعیت داخلی ۳. زیرساخت (اساسی) تعیین زیرساخت‌ها براساس نیازها و منابع موجود و تأیید عملیاتی شدن نام‌گذاری کرد.

بعد از نتایج تحلیل عاملی اکتشافی، که به استخراج سه عامل بالا انجامید. جهت تائید مدل برنامه‌ریزی از تحلیل عاملی تائیدی با ضرایب استاندارد استفاده شده است.

تحلیل عامل تائیدی

پرسش دوم پژوهش «مدل برنامه‌ریزی متناسب فعالیت‌های فرهنگی از دیدگاه کارکنان و مسئولان کتابخانه‌های عمومی چه می‌باشد؟» بود. جدول ۸ داده‌های آماری را نشان می‌دهد:

به‌منظور بررسی مناسبت مدل حاصل از تحلیل عامل اکتشافی، از تحلیل عاملی تائیدی مرتبه اول با کوواریانس استفاده گردید. در این تحلیل ۲۵ گویه پرسشنامه روی ۳ عامل پنهان بار شده و بین سه عامل پنهان، کوواریانس در نظر گرفته شد. در مجموع ۵۳ متغیر شامل ۲۵ متغیر مشاهده شده (گویه‌های پرسشنامه) و ۲۸ متغیر پنهان (واریانس گویه‌ها و سه عامل پنهان) در مدل حضور داشتند. همچنین ۲۵ متغیر درونی و ۲۸ متغیر بیرونی بودند. ۸۱ پارامتر در مدل حضور داشت که از این تعداد ۲۸ مورد ثابت شده و ۵۳ پارامتر برای برآورد آزاد بودند. هیچ‌یک از پارامترهای آزاد، مقید نبودند. با توجه به عدم برقراری شرط نرمالیتی چند متغیره بین گویه‌ها، از روش بوت-استرپ برای برازش مدل استفاده شد.

مقدار آماره کای دو (مجذور کا) ۱۵۷۹/۷ و درجه آزادی آن ۲۷۲ بود، که ازنظر آماری معنی‌دار است. حجم نمونه و عدم برقراری نرمالیتی چندگانه باعث بزرگ شدن آماره کای دو می‌شود. جهت حذف اثر حجم نمونه، از کای دو نسبی استفاده گردید. شوماخرولومکس مقادیر بین ۱ تا ۵ را برای کای دو نسبی مناسب می‌دانند. کای دو نسبی برای مدل حاضر ۵/۸ بود که نزدیک به مقدار مناسب بوده است. لازم به یادآوری است که عدم برقراری شرط نرمالیتی چندمتغیره، مقدار کای دو و در نتیجه کای دو نسبی را به شدت افزایش می‌دهد. سایر شاخص‌های برازش در جدول ۸ گزارش شده است (قاسمی،۱۳۹۲).

جدول ۸ . شاخص‌های برازش مدل برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی

شاخص‌ها		مدل برازش شده	مدل اشباع	مدل استقلال
برازش مطلق	کای دو (CMIN)	۱۵۷۹/۷	< ۰/۰۰۱	۷۳۹۵/۸
	کای دو نسبی (CMIN/DF)	۵/۸		۲۴/۷
	ریشه دوم میانگین مربعات باقیمانده (RMR)	۰/۱۵	<۰/۰۰۱	۰/۵۴

	نیکویی برازش (GFI)	۰/۷۳	۱	۰/۱۷
	نیکویی برازش اصلاح شده (AGFI)	۰/۶۷		۰/۱۰
برازش تطبیقی	بنتلر-بونت به هنجار NFI (Delta1)	۰/۷۹	۱	۰
	برازش نسبی RFI (rho1)	۰/۷۶		۰
	برازش افزایشی IFI (Delta2)	۰/۸۲	۱	۰
	توکر-لویس TLI (rho2)	۰/۸۰		۰
	برازش تطبیقی CFI	۰/۸۲	۱	۰
برازش مقتصد	نسبت مقتصد بودن PRATIO	۰/۹۱	<۰/۰۰۱	۱
	برازش هنجار شده مقتصد PNFI	۰/۷۱	<۰/۰۰۱	<۰/۰۰۱
	تطبیقی مقتصد PCFI	۰/۷۴	<۰/۰۰۱	<۰/۰۰۱

با مقایسه شاخص‌های برازش مطلق مدل برازش شده با مقادیر متناظر مدل استقلال و مدل اشباع در جدول ۸، مشاهده می‌گردد که شاخص‌های مدل برازش شده به مدل اشباع نزدیک‌تر هستند. بر این اساس مدل نسبتاً مناسب می‌باشد. برای شاخص‌های تطبیقی، مقادیر بزرگ‌تر از ۰/۹۵ به معنای برازش بسیار خوب و مقادیر بین ۰/۹ تا ۰/۹۵ به معنای برازش قابل قبول است. در مدل حاضر، شاخص‌های تطبیقی کمتر از ۰/۹بوده‌اند. ازآنجاکه مبنای محاسبه شاخص‌های تطبیقی، آماره کای دو است، انحراف از نرمالیتی چند متغیره باعث بزرگ شدن آماره کای دو شده و درنتیجه این امر سبب کم برآورد گردیدن شاخص‌های تطبیق شده است. برای شاخص‌های مقتصد، مقادیر بیشتر از ۰/۵ یا ۰/۶ مناسب می‌باشد. در مدل حاضر تمام شاخص‌های مقتصد نشانگر برازش مناسب هستند. نمودار ۱ مدل برازش شده را به‌همراه واریانس‌ها، کوواریانس‌ها و وزن‌های رگرسیونی استاندارد نشده نشان می‌دهد.

در جدول ۹ وزن‌های رگرسیونی استاندارد نشده و استانداردشده هریک از سه عامل استخراج شده بر روی گویه‌های متناظر آورده شده است.

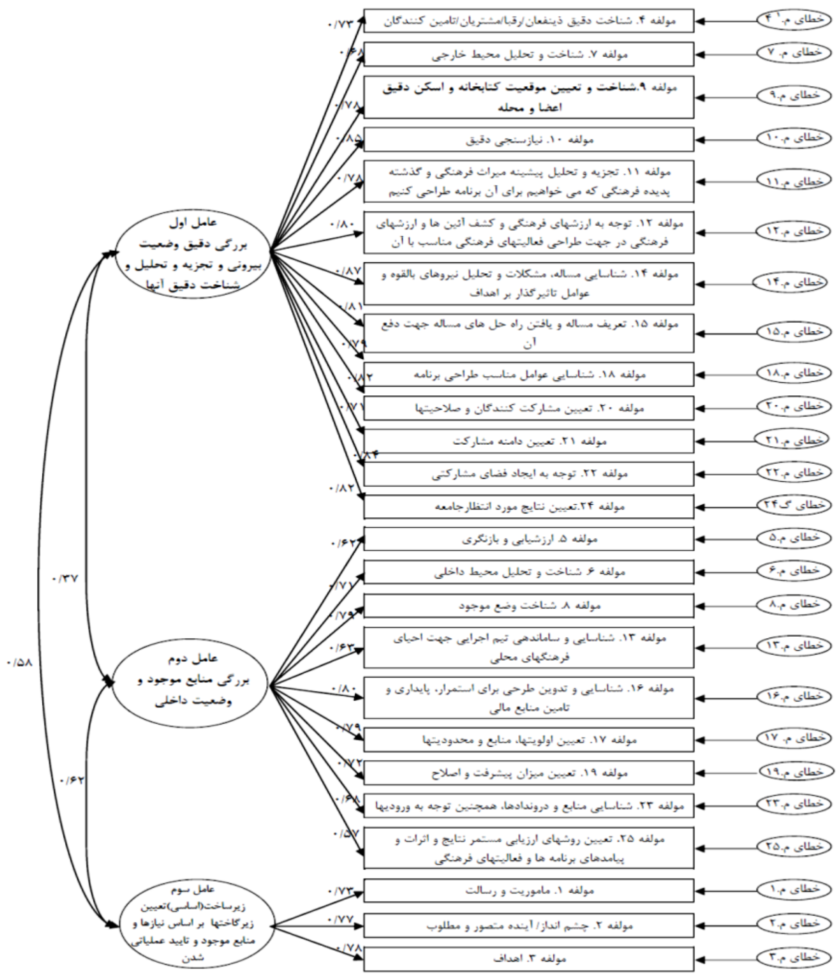
جدول ۹ . وزن‌های رگرسیونی استاندارد نشده و استانداردشده هریک از عامل‌ها بر روی گویه‌های متناظر

عامل‌ها	گویه‌ها	برآورد استاندارد نشده	انحراف معیار	نسبت بحرانی	برآورد استاندارد شده	برچسب مقدار احتمال
عامل ۱	۴	۱			۰/۷۳۲	
	۷	۰/۹۶۴	۰/۰۷۳	۱۳/۲۴۷	۰/۶۷۹	***
	۹	۱/۰۳۷	۰/۰۶۸	۱۵/۳۲۲	۰/۷۷۸	***

	۱۰	۱/۱۳۴	۰/۰۶۷	۱۶/۸۶۷	۰/۸۴۹	***
	۱۱	۱/۰۵۷	۰/۰۶۹	۱۵/۳۵۵	۰/۷۷۹	***
	۱۲	۰/۹۹۲	۰/۰۶۳	۱۵/۷۴۶	۰/۷۹۷	***
	۱۴	۱/۱۶۴	۰/۰۶۷	۱۷/۲۹۰	۰/۸۶۹	***
	۱۵	۰/۹۹۴	۰/۰۶۲	۱۶/۰۳۷	۰/۸۱۱	***
	۱۸	۱/۰۴۸	۰/۰۶۷	۱۵/۵۶۰	۰/۷۸۹	***
	۲۰	۱/۰۷۷	۰/۰۶۶	۱۶/۱۹۸	۰/۸۱۸	***
	۲۱	۱/۸۰۷	۰/۰۵۸	۱۳/۸۳۲	۰/۷۰۷	***
	۲۲	۱/۱۸۶	۰/۰۷۲	۱۶/۵۶۲	۰/۸۳۵	***
	۲۴	۱/۰۷۱	۰/۰۶۶	۱۶/۱۲۶	۰/۸۱۵	***
عامل ۲	۵	۱			۰/۶۱۷	
	۶	۱/۱۲۶	۰/۰۹۹	۱۱/۳۹۵	۰/۷۱۴	***
	۸	۱/۴۵۵	۰/۱۱۸	۱۲/۲۸۶	۰/۷۹۳	***
	۱۳	۱/۲۴۸	۰/۱۲۱	۱۰/۳۳۵	۰/۶۲۹	***
	۱۶	۱/۵۸۰	۰/۱۲۸	۱۲/۳۶۶	۰/۸۰۱	***
	۱۷	۱/۶۴۱	۰/۱۳۴	۱۲/۲۸۷	۰/۷۹۳	***
	۱۹	۱/۲۷۶	۰/۱۱۲	۱۱/۴۳۳	۰/۷۱۸	***
	۲۳	۱/۰۳۱	۰/۰۹۴	۱۱/۰۱۶	۰/۶۸۳	***
	۲۵	۰/۸۶۹	۰/۰۹۱	۹/۵۲۳	۰/۵۶۸	***
عامل ۳	۱	۱			۰/۷۲۹	
	۲	۱/۰۵۸	۰/۰۸۰	۱۳/۱۷۹	۰/۷۷۳	***
	۳	۱/۰۸۰	۰/۰۸۱	۱۳/۲۵۲	۰/۷۸۰	***

نتایج به‌دست آمده از جدول ۹ حاکی از آن است که برآورد پارامترها با سه عامل و ۲۵ گویه، برازندگی مدل نسبتاً قابل قبولی را ارائه داده است. ضرایب استانداردشده در این زمینه نشان‌دهنده آن بود که تمامی گویه‌ها در سطح $P<$ ۰/۰۱ معنادار بوده‌اند. با توجه به نتایج جدول ۹، در عامل اول نیرومندترین سازه مربوط به گویه ۳۰ بوده (۰/۸۷) و پس از آن گویه ۲۱ قرار داشته است (۰/۸۵). این در حالی است که در عامل دوم قوی‌ترین سازه به گویه ۳۲ تعلق داشته (۰/۸)، و در نهایت در عامل سوم نیز نیرومندترین سازه متعلق به گویه ۳ بوده است (۰/۷۸). بارهای عامل‌های استاندارد نشده یا وزن‌های رگرسیون استاندارد نشده

و واریانس متغیرهای پنهان (شامل عامل‌ها و جملات خطا) در جدول ۹ ارائه شده است و جهت طولانی نشدن مبحث، نمودار مربوطه گزارش نگردید. در نمودار ۱ مدل برازش شده به‌همراه ضرایب استاندارد نشان داده شد.

[1] مولفه (گویه پرسشنامه)

نمودار ۱ . مدل برازش شده را به‌همراه ضرایب استاندارد شده

نتیجه

در پاسخ به پرسش اول و دوم پژوهش درباره شناسایی عامل‌ها و تعیین مدل برنامه‌ریزی متناسب

فعالیت‌های فرهنگی از دیدگاه کارکنان و مسئولان کتابخانه‌های عمومی، نتایج تحلیل عاملی نشان از سه عامل و ۲۵ مؤلفه جهت برنامه‌ریزی فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌های عمومی بوده است. بعد از دسته‌بندی ۲۵ مؤلفه به سه عامل، این سه عامل عبارتند از: عامل اول یعنی بررسی دقیق وضعیت بیرونی کتابخانه‌های عمومی و تجزیه‌وتحلیل و شناخت دقیق آنها شامل ۱۳ گویه (شناخت دقیق ذینفعان/رقبا/مشتریان/ تأمین‌کنندگان؛ شناخت و تحلیل محیط خارجی؛ شناخت و تعیین موقعیت کتابخانه و اسکن دقیق اعضا و محله نیازسنجی دقیق؛ تجزیه‌وتحلیل پیشینه میراث فرهنگی و گذشته پدیده فرهنگی که می‌خواهیم برای آن برنامه طراحی کنیم؛ توجه به ارزش‌های فرهنگی و کشف این آئین‌ها در جهت طراحی فعالیت‌های فرهنگی مناسب با آن؛ شناسایی مسأله، مشکلات و تحلیل نیروهای بالقوه و عوامل تأثیرگذار بر اهداف؛ تعریف مسأله و یافتن راه‌حل‌های مسأله جهت دفع آن؛ شناسایی عوامل مناسب طراحی برنامه؛ تعیین مشارکت‌کنندگان و صلاحیت‌ها؛ تعیین دامنه مشارکت؛ توجه به ایجاد فضای مشارکتی؛ تعیین نتایج مورد انتظار جامعه)، عامل دوم یعنی بررسی منابع موجود و وضعیت داخلی کتابخانه‌های عمومی شامل ۹ گویه (ارزشیابی و بازنگری؛ شناخت و تحلیل محیط داخلی؛ شناخت وضع موجود؛ شناسایی و ساماندهی تیم اجرایی جهت احیای فرهنگ‌های محلی؛ شناسایی و تدوین طرحی برای استمرار، پایداری و تأمین منابع مالی؛ تعیین اولویت‌ها، منابع و محدودیت‌ها؛ تعیین میزان پیشرفت و اصلاح؛ شناسایی منابع و دروندادها، همچنین توجه به ورودی‌ها؛ تعیین روش‌های ارزیابی مستمر نتایج و اثرات و پیامدهای برنامه‌ها و فعالیت‌های فرهنگی) و عامل سوم زیرساخت: تعیین زیرساخت‌ها براساس نیازها و منابع موجود و تأیید عملیاتی شدن آن شامل سه گویه (مأموریت و رسالت؛ چشم‌انداز/آینده متصور و مطلوب؛ اهداف). این نتیجه با پژوهشی با عنوان طراحی مدل استراتژی در کتابخانه‌ها همخوانی دارد. به‌طوری‌که در آنجا نیز عامل‌های اساسی مدل برنامه‌ریزی عبارت بودند از: طراحی موقعیت کتابخانه[1]: شامل شناسایی دقیق کتابخانه، اعضای کتابخانه و طراحان، بررسی محیط کتابخانه[2]: فرآیند شناسایی دقیق محیط بیرون و داخل کتابخانه، تحلیل دقیق فرصت‌ها و تهدیدها و عوامل درونی و بیرونی کتابخانه[3]، طراحی دقیق برنامه‌ای واحد[4]: شامل تعیین بودجه، اهداف، مأموریت‌ها و برنامه‌های سازمان، به تائید رساندن این اهداف و مأموریت‌ها از دید کاربران و ذینفعان کتابخانه[5] (Owns, 2002).

1. Positioning the Architects
2. Scanning the Envierment
3. Analyzing Structure Options
4. Desining Unit Plan
5. Accepting the Agenda

همچنین این تحقیق با تحقیق جرمانو، استرچ و استفنسون[1] (۲۰۱۲)، نیز همخوانی دارد، به‌طوری‌که در آنجا نیز برای برنامه‌ریزی فعالیت‌های کتابخانه‌ای، بررسی دقیق وضعیت بیرونی کتابخانه و تجزیه‌وتحلیل و شناخت دقیق آنها به‌کارگیری تاکتیک‌هایی نظیر اسکن‌های محیطی، ایجاد ارزش مشتری و ارتقای منافع منحصربه‌فرد کاربران و جامعه؛ همچنین بررسی منابع موجود و وضعیت داخلی کتابخانه مورد توجه بوده است.

این نتیجه با تحقیق ویتلی[2] (۲۰۱۳) در خصوص برنامه‌ریزی خدمات جامعه‌محور هم‌خوانی دارد. به‌طوری‌که در آن تحقیق نیز کتابخانه عمومی ادمونتون[3] در سال ۲۰۰۵ کمیته‌ای برای مشخص کردن فلسفه به‌کارگیری مدل برنامه‌ریزی خدمات جامعه‌محور[4] تشکیل داد، در نتیجه بر این اساس گویه‌های برنامه استراتژی سال ۲۰۰۶ تا ۲۰۱۰ مشخص شد (Wheatley, 2013). در این برنامه‌ریزی تمرکز روی جامعه است در آنجا نیز مؤلفه‌های برنامه‌ریزی عبارت بودند از: نیازسنجی جامعه، تعیین دقیق نیازهای جامعه، تشخیص مشکلات و مسائل گروه‌ها و جامعه (تعیین دقیق گروه‌ها)، تعیین دقیق سطح مشارکت اجتماعی آنها[5]، همچنین ارزیابی، نتایج، تأثیرات (Wheatley, 2013). همچنین این تحقیق با تحقیق دنهام[6] (۲۰۰۸) نیز همخوانی دارد. به‌طوری که در آنجا نیز برای برنامه‌ریزی فعالیت‌های کتابخانه‌ای لوا[7]، نیازسنجی دقیق از مؤلفه‌های اولیه برنامه‌ریزی بوده است. همانگونه که مشاهده شد این تحقیقات نیز مؤلفه نیازسنجی و شناخت دقیق ذینفعان و جامعه، ارزیابی و بیانیه مأموریت، اهداف توسعه برنامه‌های کتابخانه جزء مؤلفه‌ها بوده‌اند. این نتیجه نیز با تحقیق درسانگ، گراس و لزلی[8] (۲۰۰۶) در خصوص برنامه‌ریزی جهت توسعه فرهنگ عمومی محلی (مشتری محور) نه کتابخانه از جمله کتابخانه‌های اکلند[9]، فیلادلفیلا[10]، بندفورت[11]، بالتیمور[12] در سال ۲۰۰۵ برای طراحی خدمات جوانان از طریق برنامه‌ریزی و ارزیابی برآمدمحور[13] همخوانی دارد. به‌طوری که در آن تحقیق نیز، مؤلفه جمع‌آوری اطلاعات مربوط به جامعه و جمعیت و شناخت دقیق آنها مورد توجه قرار داشت به‌گونه‌ای‌که نیازسنجی دقیق جمعیت، تعیین گروه‌ها و زیرگروه‌های هدف، همچنین تعیین سطح

1. Germano, Stretch & Stephenson
2. Wheatley
3. Edmonton Public Library
4. Community-Led Service Philosophy
5. Levels of Community Engagement
6. Donham
7. Lowa School Library Program Guidelines
8. Dresang, Gross & Leslie
9. Oakland Public library
10. Free library of Philadelphia
11. Fortbend County library
12. Baltimore
13. Youth Services Through Outcome-based Planning and Evaluation

سنی جهت طراحی متناسب برنامه‌ها با سن، همچنین جمع‌آوری اطلاعات، توسعه برنامه‌ها و خدمات، تعیین نتایج، ارزیابی مستمر، مأموریت، نقش خدمات، بحث و شناسایی نقاط قوت داخلی کتابخانه و تجزیه‌وتحلیل محیط بیرونی کتابخانه و فرصت‌ها و تهدیدها از مؤلفه‌ها بودند.

به طورکلی با توجه به نتایج این تحقیق، همچنین با توجه به تعریف فعالیت‌های فرهنگی یا برنامه‌های کتابخانه‌ای[1] که عبارت است از: یک فعالیت یا رویدادی است (یا رویدادها یا سری فعالیت‌هایی) هستند که به‌وسیله یک کتابخانه برای سودرسانی به مشتریان[2] طراحی و برنامه‌ریزی می‌شوند. نظیر نمایشگاه‌های کتاب، باشگاه کتاب[3] (Reitz, 2014). این فعالیت‌های فرهنگی برای تمام افراد جامعه اعم از اعضای کتابخانه و افراد غیر عضو برگزار می‌گردد. بنابراین طبق این تعریف جهت برنامه‌ریزی مناسب، حتی قبل از مشخص شدن اهداف و مأموریت‌ها در برنامه‌ریزی، شناسایی جامعه و نیازهای دقیق آنها، کشف آئین‌ها و فرهنگ این جمعیت بسیار ضروری و حیاتی است. همانگونه که در مدل ا.بی.پی.ای[4] «پنج گام برنامه‌ریزی و ارزشیابی برآمدمحور کتابخانه‌های عمومی»، تمرکز اصلی بر جامعه است نه کتابخانه. پاسخگو بودن به علایق و نیازهای جامعه، عامل اصلی محبوبیت نزد اعضای آن جامعه است. با نیازسنجی دقیق از اعضا و جامعه اطلاعات ارزشمندی درباره چگونگی برآوردن نیازها و خواسته‌ها به‌دست می‌آید، به‌عنوان راهنمایی در بازنگری برنامه‌ها و خدمات قبلی و راه‌اندازی خدمات جدید خواهد بود (گراس، مدیاویلا، و والتر، ۱۳۹۵، ص ۳۶).

ویژگی بارز و برجسته این مدل، همانند مدل‌های برنامه‌ریزی کتابخانه عمومی ادمونتون و کتابخانه‌های اکلند، جامعه‌محور بودن این مدل است. طبق این مدل قبل از برنامه‌ریزی توجه به پیشینه جمعیت و گروه‌های قومی محله‌ای که کتابخانه در آن واقع شده، همچنین توجه به دیدگاه‌های فرهنگی، توجه به رویکردهای شناسایی و کشف ارزش‌های فرهنگی، همچنین تعیین دیدگاه‌های فرهنگی به‌منظور مشخص نمودن انتظارات فرهنگ جامعه از کتابخانه، در راستای تغییرات اساسی در فعالیت‌ها و خدمات در سرآمد قرار خواهد گرفت، تا برنامه‌ریزی کامل و متناسب فرهنگی طراحی گردد. همچنین با نیازسنجی دقیق جمعیت، تعیین گروه‌ها و زیرگروه‌های هدف، همچنین تعیین سطح سنی جهت طراحی متناسب برنامه‌ها با سن، همچنین جمع‌آوری اطلاعات، مشتری محوری را به‌همراه خواهد آورد.

1. Programs “an Activity or Event (or series of events) Scheduled by a library for the Benefit of its Patrons
2. Patrons
3. Book Clubs
4. OBPE Model

به طور کلی این مدل (برنامه‌ریزی جامعه‌محور) در مقایسه با برنامه‌ریزی سنتی، قابلیت توسعه و اجرای یک برنامه‌ریزی جهت انتقال فعالیت‌های فرهنگی، خدماتی و مهارتی به کتابخانه‌ها را با تمرکز روی مخاطبان دارد، به طور کلی هر آنچه موجب جذب اعضای جدید و توسعه مؤثر مردم به کتابخانه با استفاده از ارزیابی نوگرایی کتابخانه عمومی[1] و به‌کارگیری مدل‌های طراحی و برنامه‌ریزی جدید جهت طراحی برنامه‌ها و خدمات جذاب برای جامعه در راستای پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی آنها می‌باشد، را داراست. در واقع هر کتابخانه می‌تواند مدل خدماتی و فعالیت‌های فرهنگی‌اش را براساس جامعه هدف خود انتخاب نماید. به این ترتیب دنیای امروز، دنیای مشتری مداری است. همانگونه که استراتژی‌های امروز نیازمند توسعه برنامه-هایی است که علاوه بر درگیر شدن با مشتری در تلاش برای افزایش خدمات با کیفیت در جهت حمایت از مشتریان وفادار است. به‌کارگیری عناصر و مؤلفه‌های برنامه‌ریزی در طول توسعه و اجرای چنین برنامه‌هایی علاوه بر اینکه، جهت‌گیری‌ها به‌سمت مشتری محوری، به‌عنوان یک کانال قوی برای درک کتابخانه از نیازهای مشتری و ادراک ارزش، سوق می‌یابد. برنامه‌ریزی استراتژیک کتابخانه‌ای و مؤلفه‌های آن مانند به‌کارگیری تاکتیک‌هایی نظیر اسکن‌های محیطی، ایجاد ارزش مشتری و ارتقای منافع منحصربه‌فرد کاربران و جامعه خواهد شد که به‌عنوان بهترین پایه برای برنامه‌ریزی‌های استراتژیک کتابخانه‌های رقابتی عمل خواهد کرد (Germano & Stretch-Stephenson, 2012).

در همین راستا به‌کارگیری مشارکت حداکثری اعضا و تعامل با آنها، باعث غنای بیشتر فعالیت‌های فرهنگی خواهد بود، زیرا که به‌کارگیری برنامه‌ریزی با محوریت مشتری‌محوری یکی از بهترین شیوه‌ها برای بهبود خدمات و ایجاد نقش‌های جدید در کتابخانه‌ها بوده است (Brenda, Beaubien, Beth & Simpson, 2014).

دقیقاً به همین دلیل است که برخی از کتابخانه‌های دنیا نظیر کتابخانه‌های ماساچوست جهت برنامه‌ریزی جامع، دست به پویش محلی و پایش محیطی، شناسایی و بررسی خدمات و مطالعات موجود، شناسایی سازمان‌های مرتبط و رقبا/ همکاران به‌همراه برنامه‌هایشان، شناسایی الگوها و پیشرفت‌ها، همچنین شناسایی نقاط ضعف و قدرت زده است (استوارت و موران، ۱۳۹۰، ص ۱۲۳).

با کشف این مدل، کتابخانه‌های عمومی ایران می‌توانند با بهره‌گیری از مؤلفه‌ها و عوامل این مدل در تصمیم‌گیری‌ها، فعالیت‌های فرهنگی را با اطمینان خاطر بیشتری برنامه‌ریزی نمایند. از طرفی با به‌کارگیری مؤلفه‌های این مدل می‌توانند از ویژگی بسیار مهم و کاربردی در کتابخانه‌ها بهره گیرند.

1. Modernsisation Review of Public libraries

پیشنهادات اجرایی پژوهش

با توجه به نتایج این تحقیق پیشنهاد می‌شود:

-برنامه‌ریزان کتابخانه‌های عمومی جهت طراحی فعالیت‌های فرهنگی خود از مدل ارائه شده بهره گیرند تا در سایه تمرکز بر روی مخاطبان و اعضای جامعه، همچنین با توجه و شناسایی عوامل جهت بسترسازی زمینه‌های مشارکت از فرصت مشارکت و تعامل با کاربران و جامعه، بتوانند به اهداف متعالی فرهنگی و آموزشی خود دست یابند. در واقع کتابخانه‌های عمومی با بهره‌گیری از این مدل، بتوانند علاوه بر درگیر کردن کاربران، نه‌تنها باعث افزایش خدمات با کیفیت در جهت حفظ کاربران و حمایت از کاربران وفادار گردند، بلکه باعث جذب حداکثری اعضا و تعامل با آنها، همچنین غنای بیشتر فعالیت‌های فرهنگی کتابخانه‌ها و ترویج کتابخوانی خواهند شد.

-با توجه به مدل برنامه‌ریزی کشف شده برنامه‌ریزی جامعه‌محور، توجه به پیشینه جمعیت و گروه‌های قومی محله‌ای که کتابخانه در آن واقع شده؛ همچنین بررسی نیازها و نگرش اجتماعی، فرهنگی، به‌منظور شناسایی ارزش‌های فرهنگی؛ تحلیل نیازهای کاربران و شهروندان محله و ارائه پیشنهادهای عملی برای پاسخگویی به آنها، در برنامه‌ریزی جهت طراحی فعالیت‌های کتابخانه‌ای را در اولویت قرار دهند، تا از فرصت تعامل با افراد محلی و گروه‌های قومی جامعه بیش از گذشته بهره‌مند گردند. به‌طوری‌که کتابخانه‌های عمومی بتوانند در سایه نیازسنجی دقیق از اعضا و جامعه و کشف اطلاعات ارزشمند درباره چگونگی برآوردن نیازها و علائق آنها، از امکان برنامه‌ریزی متناسب با هر محله و منطقه بهره‌مند گردیده، به‌گونه‌ای که موجب جذب اعضای جدید و ترغیب و تشویق مؤثر مردم به کتابخانه شده و به هدف متعالی خود که همان رضایت کاربران و ارائه فعالیت‌ها و خدمات متناسب نیاز آنهاست، دست یابند.

به‌کارگیری این مدل برنامه‌ریزان و مدیران کتابخانه‌های عمومی را در تصمیم‌گیری‌های مربوط به فعالیت‌های فرهنگی یاری خواهد کرد.

منابع

استوارت، رابرت دی و موران، باربارا بی (۱۳۹۰). *مدیریت کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی*. (ترجمه زهیر حیاتی، فاطمه جمشیدی قهفرخی). تهران: کتابدار.

حاجیانی، ابراهیم (۱۳۹۱). *برنامه‌ریزی و مدیریت استراتژیک فرهنگی شهر*. تهران: تیسا.

خلعتبری، جواد (۱۳۸۷). *آمار و روش تحقیق*. تهران: پردازش.

رضائیان، علی (۱۳۹۳). *مبانی سازمان و مدیریت*. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)،

مرکز تحقیق و توسعه علوم انسانی.

صالحی امیری، سیدرضا (۱۳۹۰). *مجموعه مقالات مدیریت و برنامه‌ریزی فرهنگی*. تهران: مجمع تشخیص مصلحت نظام، مرکز تحقیقات استراتژیک.

قاسمی، وحید (۱۳۹۲). *مدل‌سازی معادله ساختاری در پژوهش‌های اجتماعی با کاربرد آموس گرافیکی*. تهران: انتشارات جامعه شناسان.

گراس، ملیسا؛ مدیاویلا، سیندی؛ والتر، ویرجیانا (۱۳۹۵). *پنج گام برنامه‌ریزی و ارزشیابی برآمدمحور کتابخانه‌های عمومی*. ترجمه نسیم قیاسی. تهران: نهاد کتابخانه‌های عمومی کشور، کتاب نشر.

مرادی، فریبا (۱۳۹۰). *نگاهی جامع به مدیریت استراتژیک: تاریخچه، مدل‌ها، ابزارها، مکاتب رویکردها و مفاهیم و نیز اصطلاحات و واژه‌ای رایج*. تهران: سازمان مدیریت صنعتی.

میرک زاده، علی‌اصغر؛ اسدی، علی؛ اکبری، مرتضی (۱۳۹۴). *برنامه‌ریزی ترویجی*. کرمانشاه: دانشگاه رازی.

Brenda, Bailey-Hainer. Beaubien, Anne. Beth, Posner. Simpson , Evan. (2014) "*Rethinking library resource sharing: new models for collaboration*", Interlending & Document Supply, Vol. 42 Issue: 1, pp.7-12, https://doi.org/10.1108/ILDS-12-2013-0038

Donham, Jean.(2008). *Enhancing Teaching and Learning: A Leadership Guide for School Library Media Specialists*. New York: Neal Schuman.

Dresang, Eliza T. Gross, Melissa. Leslie. (2006). *Dynamic Youth Services Through Outcome-based Planning and Evaluation*. Chicago: American library association.

Fiels, Keith Michael. (2016). *Strategic Directions - evaluation and assessment framework and assessment metric working drafts*. ALA: Executive Board.

Germano, Michael A. Stretch-Stephenson, Shirley M. (2012) "Strategic value planning for libraries", The Bottom Line, Vol. 25 Issue: 2, pp.71-88, https://doi.org/10.1108/08880451211256405

Kim, Leeder. Frierson, Eric. (2014).*Planning Our Future Libraries: Blueprints for 2025*. Chicago: American Library Association, an Imprint of the American Library Association.

Owens, Irene. (2002). *Strategic marketing in library and information science*. New York, London: Routlege. 235p.

Pateman, John. Williment, Ken. (2013). *Developing Community-Led Public Libraries: Evidence from the UK and Canada*. London and Newyok: Rutledge.ashgate.

Reitz, Joan M (2014). "*Online Dictionary for Library and Information Science (ODLIS)*." www.abc-clio.com/ODLIS/ odlis_A.aspx.

Raykov, T., & Marcoulides, G. A. (2008). *An introduction to applied multivariate analysis*. Routledge.

The modernisation review of public libraries: A policy statement (2010) .london: TSO (the stationery ofiice), information and publication and publishing solution. DEPARTMENT FOR CULTURE, MEDIA AND SPORT.

Wheatley, Margaret. (2013) .*Community-Led Service Philosophy Toolkit*. San Francisco: spreed the words. https://www2.epl.ca/public-files/community-led/CommunityLedServicePhilosophyToolkit.pdf.

Investigating the Components of Appropriate Planning for Cultural Activities of Public Libraries and Providing a Model for it

Maryam Omidkhoda
Zahra Abazari[1]*
Zohreh Mirhosseini
Najla Hariri
Islamic Azad University of Tehran North

Abstract

Introduction: In this research, the aim was to study the components of appropriate planning for cultural activities of public libraries and to provide a model for it.

Methodology: The present research is an applied survey method. A researcher-made questionnaire is selected as the tool for data collection. Factor analysis was applied SPSS software for exploratory Factor Analysis and Amos software for confirmatory factor analysis. For factor analysis of the data, was used the prencipal component method with varimax rotation.

Findings: exploratory Factor Analysis has summarized 25 items of the questionnaire in 3 factors. The three factors that have explained a total of 65% of the total variation of the 25 items of the questionnaires are: the first extracted factor was Correspond to the careful examination of the external status of public libraries and their accurate analysis; the second extracted factor was Correspond to the examination of existing resources and the internal situation Public Libraries and third exteracted factor of infrastructure: determining the infrastructure based on The needs and resources available and its operational approval.using the confirmatory factor analysis, the ranking model was constructed with standardized coefficients.according to the result of Confirmatory factor analysis the fited model was suitable.

Cunclusion: The most important feature of the model is community-oriented. According to this model, before planning, paying attention to the history of the population, along with the customer-centric will be at the forefront of fundamental changes in activities and services, to design a complete cultural planning. Public libraries in Iran can take advantage of the components and factors in decision-making, this model plans cultural activities with more confidence.

Keywords: Planning, Planning Components, Cultural Activities, Cultural planning model of public libraries, Public Libraries.

. abazari391@yahoo.com